

Els antecedents històrics

La colonització francesa del Canadà i, en conseqüència, la implantació de la llengua francesa, va començar a principis del segle XVII. Les lluites amb Anglaterra es van saldar, però, amb la pèrdua de l'imperi colonial francès a favor dels anglesos l'any 1759, cosa que va representar la marxa de les elits franceses i la instauració d'una administració anglesa que deixava tot el poder econòmic en mans angleses.

L'any 1867 s'adopta la Llei constitucional del Canadà, que proclama que el francès i l'anglès són les llengües del parlament i dels tribunals federals i de la legislació i de la judicatura del Quebec.

A l'inici del segle XX el Canadà experimenta un gran desenvolupament. La immigració creix considerablement, sobretot després de la II Guerra Mundial. Aquestes arribades massives tenen un gran impacte en la composició del Quebec ja que per als novinguts l'opció millor és l'acostament a la comunitat anglòfona, sobretot perquè en aquell moment l'anglès és la llengua de promoció social i econòmica.

A principis dels anys seixanta es produeixen al Quebec una sèrie de transformacions en els àmbits polític i social. Els anys seixanta marquen l'entrada en escena d'una elit francòfona que, a gran velocitat, es dedica a construir un aparell estatal modern amb l'objectiu d'assegurar un repartiment més equitatiu dels béns i dels serveis.

Aquest nou exercici de poder polític modifica significativament la percepció dels francòfons de la seva doble situació: majoritaris en el territori del Quebec i minoritaris en el conjunt del Canadà i d'Amèrica del Nord. Això no obstant, l'acció del govern del Quebec es dissenya en funció de les dues claus de volta susceptibles de permetre el desenvolupament polític, social, econòmic i cultural del Quebec: l'apropiació efectiva de l'economia i, combinada amb aquesta, la promoció de la utilització generalitzada del francès. La política lingüística s'inscriu, doncs, en l'emergència d'un Quebec modern, dinàmic, segur i confiat en el seu futur.

Convençuts de la fragilitat creixent del

francès, al Canadà i al conjunt de l'Amèrica del Nord, i de la voluntat dels quebequesos de fer del francès llur llengua comuna i habitual, els governs que se succeeixen, a partir dels anys setanta, prenen les mesures oportunes per assegurar al poble quebequès la possibilitat de viure i de desenvolupar-se plenament en francès.

En primer lloc, l'any 1969 s'aprova la Llei 63, de promoció de la llengua francesa al Quebec, que se centra sobretot en el francès com a llengua de l'ensenyament. D'una banda, reconeix l'obligació de les escoles d'ensenyar en francès, però, de l'altra, defensa el dret dels pares a escollir lliurement la llengua de l'ensenyament.

L'any 1974 l'Assemblea nacional adopta la Llei 22, el camp d'aplicació de la qual abraça cinc grans sectors: l'administració pública, les empreses i les professions liberals, el món del treball, el dels negocis i el de l'ensenyament. En aquest darrer àmbit posa fi a la lliure elecció de la llengua, de manera que l'ensenyament en anglès només es pot impartir a aquelles persones que ja en tinguin coneixements.

Per primera vegada el francès es declara llengua oficial del Quebec i, per primera vegada, el govern adopta un rol més actiu, de manera que la seva intervenció s'estén a la majoria de camps d'activitat pública on cal reforçar l'ús del francès.

Finalment, l'any 1977, l'Assemblea nacional adopta la Carta de la llengua francesa, anomenada també *Llei 101*, que és, encara avui, la peça principal de la política lingüística quebequesa.

Els fonaments de la política lingüística del Quebec

En certa manera podem afirmar que la política lingüística quebequesa té com a peça principal la legislació lingüística. La Llei sobre la llengua oficial del Quebec, adoptada el juliol de 1974, i la Carta de la llengua francesa, adoptada l'agost de 1977, són el resultat de l'anàlisi de la situació de la llengua francesa al Quebec durant els anys seixanta. Anàlisi duta a terme a partir dels treballs, recerques i recomanacions de la

Autors

Gemma Mas

TERMCAT, Centre de Terminologia

Mònica Pereña

Joan Ramon Solé

Direcció General de Política

Lingüística

En aquest article s'intenten recollir els aspectes principals que es van tractar al llarg de la nostra estada al Quebec, en el marc del programa de cooperació dels governs de Catalunya i del Quebec en matèria de política lingüística, el febrer de 2000, i plantejar els nous reptes amb què es troba el govern del Quebec actualment en aquest àmbit. Durant l'estada ens vam entrevistar amb una vintena de tècnics i responsables polítics de diferents àrees i organismes de la política lingüística del Quebec.

Comissió Laurendeau-Dunton, creada l'any 1963 pel govern federal amb l'encàrrec d'estudiar la situació, en aquell moment, del bilingüisme i del biculturalisme al Canadà i fer-ne els suggeriments pertinents, i de la Comissió Gendron, creada l'any 1968 pel govern del Quebec per fer un informe sobre la situació del francès com a llengua d'ús al Quebec (informe finalitzat l'any 1972).

A partir d'aquells treballs, la política i la legislació lingüística quebequeses es van inspirar en dos aspectes fonamentals:

- d'una banda, en l'estructura econòmica de l'època, caracteritzada pel predomini dels sectors primari i secundari (el terciari, el de serveis, estava relativament poc desenvolupat) i per la major autonomia de les empreses amb seu al Quebec, de les quals un nombre força elevat hi tenien la seu social;
- d'altra banda, en la composició de la població del Quebec d'aquells anys:

- a) una comunitat francòfona majoritària, però que no es comportava com a tal,
- b) una comunitat anglòfona minoritària, però dominant en els sectors clau de la vida col·lectiva (comunitats d'immigrants poc nombroses, concentrades sobretot a Mont-real) i,
- c) finalment, comunitats ameríndies i inuïtes disperses, poc presents a la vida col·lectiva i poc significatives en el pla polític.

Els treballs de les dues comissions que esmentàvem més amunt van posar en relleu els fets següents:

- La forta presència de la llengua anglesa a les empreses, al comerç i als negocis. Això implicava la retolació en anglès i l'anglesització dels francòfons com a conseqüència de la pràctica quotidiana i necessària de l'anglès, sobretot pel que fa a la terminologia especialitzada de tots els sectors de l'activitat econòmica i industrial.
- El poc prestigi del francès, tant per part dels francòfons com dels immigrants, en contraposició a la importància de l'anglès, amb un fort poder d'atracció com a llengua d'èxit econòmic i professional de cadascú.
- La diferència de sou en funció de la llengua. Diferència que disminuïa segons si una persona era unilingüe de llengua anglesa, bilingüe d'origen anglòfona, bilingüe d'origen francòfona o monolingüe francesa.

Com a conseqüència de l'explicitació de la situació per part de la Comissió Gendron es va produir un canvi d'actitud en la pobla-

ció francòfona. Efectivament, es va intentar modificar la situació descrita per la Comissió de manera que la llengua francesa es mantingués, es difongués i s'utilitzés en tots els camps i restés com a llengua del Quebec, llengua de la seva identitat i llengua comuna de tots els ciutadans i ciutadanes.

La Comissió Gendron va provocar també un consens entre la població pel que fa als objectius i els mitjans per a una nova organització de la societat quebequesa des del punt de vista lingüístic, que va desembocar en l'aprovació de la Carta de la llengua francesa. Els punts principals d'aquest consens són els següents:

- L'afirmació del francès com a llengua oficial del Quebec, llengua de la seva identitat, llengua comuna de tots els quebequesos i quebequeses i llengua d'integració dels immigrants. En contrapartida, el reconeixement del dret de la comunitat anglòfona de conservar les seves institucions; el dret de les comunitats ameríndies i inuïtes a mantenir i desenvolupar les seves llengües i cultures; i el respecte per les llengües i cultures de les comunitats sorgides de la immigració com una aportació a la societat quebequesa.
- L'assistència a l'escola francesa per part de tots els infants de les famílies d'immigrants, fossin de l'origen que fossin independentment del seu coneixement de l'anglès. Això no obstant, a causa de la Constitució del Canadà, es van mantenir les escoles primàries i secundàries en llengua anglesa per als infants de pares quebequesos i canadencs de llengua anglesa.
- El dret de treballar en francès i, en conseqüència, la francesització de les empreses i l'augment de la presència de francòfons en els llocs directius.
- El dret d'ésser atès en francès i la presència de la llengua francesa en tota la documentació que acompanyi l'oferta de serveis i el comerç dels productes de consum corrent (contractes, garanties, instruccions d'ús, etiquetatge, factures, publicitat, catàlegs, etc.).
- La necessitat de reequilibrar, a favor del francès, l'ús del francès i de l'anglès al Quebec, tenint en compte la situació que es desprèn de la inserció econòmica i política del Quebec al continent nord-americà i sense comprometre la predominança del francès com a llengua comuna de la societat, llengua de treball i del comerç.
- El deure del govern de prendre les mesures concretes, eficaces i aplicables necessàries per realitzar aquests consensos.

Els sistemes d'aplicació de la política lingüística

L'objectiu últim que es proposa la política lingüística al Quebec és la normalització de la llengua francesa mitjançant l'acompliment dels objectius següents:

- fer del francès la llengua normal i habitual,
- generalitzar-ne l'ús,
- fer del francès la llengua comuna pública,
- viure en francès al Quebec.

La normalització del francès no exclou la possibilitat d'utilitzar altres llengües i respecta la importància de l'anglès com a llengua de comunicació. Les actuacions es concentren a evitar-ne la invasió, a desenvolupar la llengua francesa fent ús de la neologia i a aconseguir que la gent triï el francès com a llengua comuna. A la pràctica els esforços s'orienten a assolir una «neta predominança» de la llengua francesa, expressió encunyada pels organismes de política lingüística per reflectir la filosofia de la normalització lingüística que propugnen.

Hi ha tres sistemes que permeten el desenvolupament de la política lingüística de les institucions quebequeses: la legislació, els organismes encarregats de la normalització lingüística i la promoció de la llengua francesa.

La legislació

La legislació quebequesa estableix les bases que permeten complir els quatre objectius plantejats més amunt. L'objectiu fonamental se centra a assolir una «neta predominança» de la llengua francesa, que no exclouï l'ús d'altres llengües, recolzada en tots els seus àmbits per la llei i justificada per la necessitat d'intervenció en matèria lingüística en el grup lingüístic minoritzat.

L'expressió «neta predominança» apareix ja a l'important article 58 de la Llei 101, Carta de la llengua francesa (en endavant, la Carta), que regula la llengua dels rètols. Un reglament publicat mitjançant el Decret de 22 de desembre de 1993 precisa el contingut de l'expressió «de manera netament predominant» per a l'aplicació de la Carta.

L'article 1 del Decret aclareix que en la retolació i la publicitat bilingües, «el francès figura de manera netament predominant quan el text redactat en francès té un impacte visual molt més important que el text redactat en una altra llengua». L'article 2 especifica les condicions que ha de reunir un text bilingüe perquè es pugui con-

siderar que el text redactat en francès té un impacte visual molt més important. La neta predominança en la retolació pot reflectir-se pel doble de grandària, perquè el mateix missatge apareix almenys dues vegades més sovint en francès o perquè entra més pels ulls que no pas l'anglès.

A la pràctica es pot resumir en la regla «en francès el doble que en l'altra llengua», de manera que els rètols que són iguals en francès i en anglès són, en principi, il·legals, llevat que ho autoritzi alguna disposició concreta. Per exemple, aquest darrer és el cas dels rètols situats en llocs que són competència del Govern federal, sotmesos a la Llei canadenca relativa a l'estatut i l'ús de les llengües oficials del Canadà, de 28 de juliol de 1988. La insistència de la política lingüística en la retolació és deguda al seu caràcter simbòlic i per la influència que pot tenir en el comportament lingüístic.

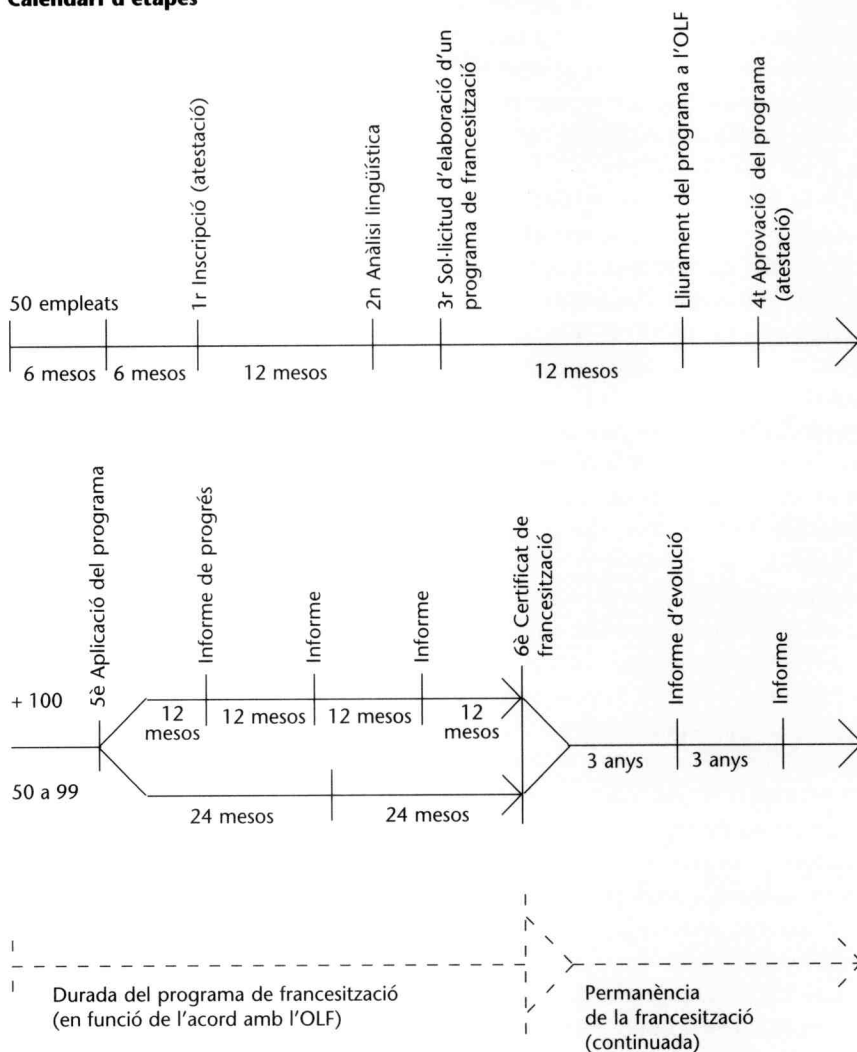
En el marc quebequès, a més de la Carta, s'han desenvolupat disposicions específiques per a la regulació del francès en àmbits fonamentals com ara la retolació, l'ensenyament o el món del treball.¹

La promulgació de lleis de defensa del francès ha provocat reaccions de membres de la comunitat angloparlant, els quals han dut a terme accions legals per a la modificació o derogació de punts concrets de la legislació, fonamentalment amb l'objectiu d'eliminar la «neta predominança». En general, l'oposició dels angloparlants qüestiona la necessitat d'una legislació en política lingüística, adduint que els francòfons ja són majoria al Quebec, i els francòfons insisteixen en la necessitat d'aquesta legislació i de les altres mesures en favor del francès. I això argumentant que els francòfons són majoria al Quebec però minoria a Amèrica, que els angloparlants no parlen el francès i els immigrants no aprenen el francès.

Els recursos judicials contra la Carta han provocat la modificació de la legislació sobre la retolació, la justícia o l'ensenyament, de manera que s'ha incrementat la possibilitat d'usar altres llengües. Els criteris actuals d'aquesta normativa se centren en la presència del francès a tot arreu, l'ús del francès a la imatge exterior (pública), però llibertat a l'interior, i la presència netament predominant del francès.

Les institucions quebequeses van considerar que el criteri de la neta predominança era suficient per al manteniment d'una imatge lingüística francòfona. Així, l'article 58 de la Carta abandona el criteri prefe-

Breu manual de referència. Procés de francesització de les empreses
Calendari d'etapes

rent d'ús exclusiu del francès en els rètols i la publicitat comercials, en la mesura que aquest criteri havia estat condemnat pel Tribunal Suprem del Canadà com a contrari a la llibertat d'expressió. Les institucions quebequeses confien que els tribunals no considerin contrari a la llibertat d'expressió el principi de neta predominança, però ja hi ha hagut un intent recent d'atacar aquest principi (vegeu més endavant).

Els organismes de normalització lingüística

El postulat fonamental que anima la política lingüística quebequesa és que si el francès ha de sobreviure i estendre's al continent nord-americà només ho podrà fer si se li dona el màxim de protecció al Quebec, l'únic territori on és la llengua de la majoria.

La Carta confia a quatre organismes públics autònoms, amb personalitat jurídica

pròpia, el desenvolupament de la normalització lingüística.

Secretariat per la Política Lingüística

El Secretariat per la Política Lingüística (Secrétariat à la politique linguistique, <http://www.spl.gouv.qc.ca/secretariat/mandat.html>) és l'organisme de l'Administració pública encarregat de la coordinació general de la política lingüística al Quebec i depèn directament de la ministra Beaudoin, encarregada de l'aplicació de la Carta.

Consell de la Llengua Francesa

El Consell de la Llengua Francesa (Conseil de la langue française, <http://www.clf.gouv.qc.ca>) és l'organisme de l'Administració pública de caràcter consultiu que s'ocupa d'assessorar la ministra Beaudoin en la presa de decisions en matèria de política lingüística. Disposa de diversos investigadors que es dediquen a elaborar informes.

Comissió de Protecció de la Llengua Francesa

La Comissió de Protecció de la Llengua Francesa (Commission de protection de la langue française, <http://www.cplf.gouv.qc.ca>) és l'organisme de l'Administració pública que s'encarrega d'assegurar el compliment de la Carta, responsabilitat que comparteix amb l'Oficina de la Llengua Francesa. Es va crear amb l'objectiu de tramitar i tractar les queixes relatives a la infracció de les lleis, de vetllar perquè es compleixin i d'establir mesures correctives quan sigui necessari. El tràmit inclou una advertència als infractors i, si no es produeix l'esmena corresponent, la Comissió denuncia el cas a la Fiscalia.

El 98 % de les queixes es resolen amb la primera carta d'advertència i les que no queden resoltes es traslladen a l'Oficina de la Llengua Francesa perquè negociï un pla. Si l'empresa no l'accepta, la denúncia retorna a la Comissió perquè la tramiti.

Cal dir que la Comissió no atén queixes dels anglòfons a favor de l'anglès.

Oficina de la Llengua Francesa

L'Oficina de la Llengua Francesa (*Office de la langue française*, OLF; <http://www.olf.gouv.qc.ca>) és l'organisme de l'Administració pública creat, d'acord amb la Carta, per definir i conduir la política quebequesa en matèria de recerca lingüística i terminologia i per vetllar que la llengua francesa esdevingui, al més aviat possible, la llengua de les comunicacions, del treball, del comerç i dels negocis dins de l'Administració i en les empreses.

La seva activitat es dirigeix a assolir els quatre objectius següents:

- informació, especialment sobre la situació lingüística del Quebec i sobre els drets i deures de la ciutadania en matèria de llengua,
- promoció de la llengua francesa, especialment mitjançant accions socioculturals diverses,
- promoció de l'ús del francès, especialment mitjançant l'assessorament pràctic sobre francesització,
- seguiment de les empreses i institucions des del punt de vista de l'adequació lingüística.

A la pràctica, l'OLF s'encarrega de tractar la majoria dels casos d'infracció legal, especialment en matèria de francesització de les empreses, que són competència de la Comissió de Protecció de la Llengua Francesa, de fer-ne els informes pertinents i de proposar les mesures de correcció necessàries.²

El president o la presidenta de l'OLF presideix també la Comissió de Toponímia (Comission de toponymie), que determina els criteris i les regles d'escriptura de tots els noms de lloc i n'assigna als que no en tenen.

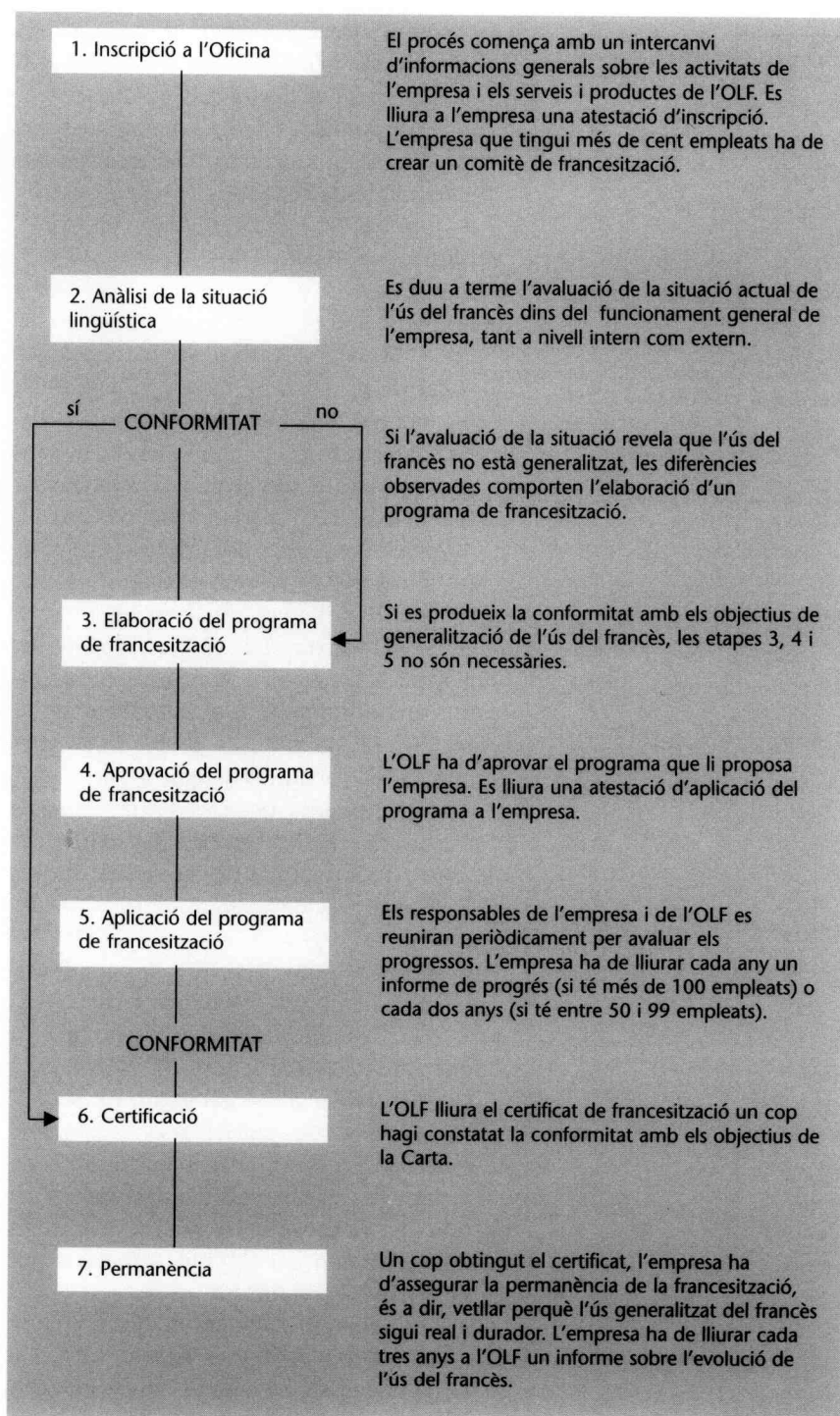
La promoció del francès com a llengua de treball

La francesització de les empreses i la promoció de la llengua francesa

L'article 141 de la Carta especifica, en nou apartats, l'objectiu de generalització de l'ús de la llengua francesa a les empreses, mitjançant l'aplicació de programes de francesització. Si una empresa té 50 persones empleades o més, hi ha d'haver un programa de francesització; si en té 100 o més hi ha d'haver un comitè de francesització. En ambdós casos es demana la participació dels treballadors i dels sindicats.

L'obligació de les empreses de més de 50 persones d'obtenir el certificat de francesització es basa en el fet, d'una banda, que les empreses petites no tenen prou recursos per complir les disposicions de la Llei i, d'altra banda, que l'Administració no té prou recursos per abraçar totes les empreses existents.

A la pràctica, doncs, l'actuació lingüística s'adreça a les 4.500 empreses que tenen més de 50 treballadors. Cada empresa té l'obligació d'inscriure's a l'OLF i de permetre que aquesta en faci una anàlisi lingüística (coneixements lingüístics del personal, usos lingüístics a les comunicacions, necessitats terminològiques, etc.). Posteriorment, ha d'elaborar un programa de francesització per a l'obtenció del certificat correspon-

nent i ha de comprometre's a la permanència de la francesització. L'OLF ha de disposar del personal necessari per dur a terme aquestes actuacions.

Cal dir que amb aquesta política s'esperaven efectes multiplicadors sobre les petites empreses, però els resultats en aquest sentit no han estat prou satisfactoris. Per aquest motiu i per les obligacions que deriven de la Carta també es fan actuacions destinades a les empreses petites.

En definitiva, l'objectiu és que almenys les empreses grans arribin a una situació d'ús generalitzat del francès. I per això s'entén el domini de la llengua per part del personal i l'ús en les comunicacions internes, els documents de treball, les tecnologies de la informació i la comunicació i les comunicacions externes.

El programa de francesització pot durar un temps il·limitat. En 19 anys, per exemple, el 70 % de les empreses han obtingut el certificat i el 30 % són en ple programa o, quan són noves, en plena anàlisi lingüística. Pel que fa a la permanència de la francesització, cada tres anys les empreses que tenen el certificat han de revalidar-lo.

Per a les empreses pot implicar dos tipus de solucions. O bé que es dugui a terme una política diferent per al Quebec que a la resta del món (on treballen en anglès) o bé, a causa de la pressió quebequesa, que s'apliqui una política de multilingüisme per a tot el món, evitant els guetos lingüístics anglòfons o en altres llengües.

Els documents *Aide-mémoire démarche de francisation des entreprises. Calendrier des étapes* (Breu manual de referència. Procés de francesització de les empreses. Calendari d'etapes, vegeu-los a les pàgines 20 i 21) mostren el resum del procés de francesització d'una empresa que duu a terme l'OLF.

Un dels lemes de la política lingüística quebequesa és que el propòsit és ferm però la solució és suau. Per aquest motiu, si convé, es fan enteses particulars i tractaments especials, per exemple amb les empreses de recerca, les seues socials d'empreses esteses fora de Quebec, etc. Hi ha altres empreses que demanen exempcions especials per entrebancs específics.

Fins ara no hi ha hagut mai cap retirada d'un certificat de francesització, tot i que hi ha hagut casos en què s'han suspès certificats perquè l'empresa no ha complert amb el que s'havia estipulat. Cal dir que es presenten força problemes amb la francesització de les raons socials,³ atès que la normativa només obliga a redactar en francès els mots genèrics, però no la denominació específica.

Obligatorietat del coneixement del francès a l'Administració. Els organismes especials

Els càrrecs electes poden ignorar el francès, però els funcionaris no. Si bé no és obligatori exigir el coneixement del francès als treballadors de les empreses privades, als funcionaris sí que se'ls exigeix i actualment ja no hi ha terminis transitoris per accedi-

tar-ne el coneixement. A l'Administració provincial quebequesa hi ha el dret a ser atès en francès, però no en anglès, llevat dels organismes públics especials regulats a l'article 29.1 de la Carta (la sanitat, per exemple), que estan regulats per un règim especial.

Fins al 1993 el 100 % dels llocs de treball d'aquests organismes especials de l'article 29.1 havia de ser cobert amb personal capacitat en francès. Com a conseqüència de la reforma d'aquell any, únicament han de saber francès les persones que ocupen llocs de treball que tenen relació amb el públic, que són determinats mitjançant una negociació amb l'OLF. Els nivells de coneixement també es negocien entre l'OLF i l'organisme corresponent, però no hi ha cap regulació general sobre aquesta qüestió.

La documentació administrativa o bé és bilingüe o bé és en francès. Pel que fa a la justícia, s'ha de dir que, malgrat que els jutges poden utilitzar lliurement l'anglès o el francès, funciona majoritàriament en francès, possiblement a causa de la manca de mobilitat i del fet que els jutges procedeixen del mateix Quebec.

Notes

1. Tant el text de la Carta en francès i anglès, com el dels reglaments adoptats per desplegar-la els podeu trobar a la pàgina web de l'Oficina de la Llengua Francesa <http://www.olf.gouv.qc.ca> i a successives edicions de l'Éditeur officiel du Québec que els actualitzen.
2. Per exemple, arran de l'actuació de l'OLF, Nike —que duia a terme arreu del món les campanyes en anglès— s'ha compromès a fer les campanyes no només en francès al Quebec sinó també en totes les llengües nacionals. L'OLF ha aconseguit també que la versió del Windows 97 sortís en francès al mateix temps que l'anglesa, mentre que la versió francesa del 95 va sortir 4 mesos més tard.
3. Article 68 de la Carta i diversos articles del Reglament de la llengua del comerç i dels negocis publicat el 22 de desembre de 1993.